

Vazduhoplovni kadrovi

Za formiranje Vazduhoplovstva NOVJ, pored ostalih faktora (aviona, slobodna teritorija, aerodromska infrastruktura, vazduhoplovna industrija, itd) dominantnu ulogu imalo je specijalističko vazduhoplovno osoblje. Vrhovni štab NOV i POJ je vazduhoplovnu komponentu - u uslovima narodnooslobodilačkog rata - rešavao u skladu sa stratezijskom koncepcijom jačanja NOVJ. Neka od tih pitanja, na primer, formiranje 1. i 2. eskadrile NOVJ, bila su rešena u dogovoru sa zapadnim saveznicima, odnosno sa RAF-om.

U uslovima kada su započeti, a zatim i uspešno okončani i pregovori sa istočnim saveznicima oko ustupanja dve vazduhoplovne divizije i jedne oblasne vazduhoplovne baze, Vrhovni štab NOV i POJ je preduzimao i mere da prikupi potrebno vazduhoplovno osoblje, a zatim ga osposobi za izvršavanje borbenih zadataka.

U to vreme računalo se na određene grupe vazduhoplovnog kadra koje su se nalazile u raznim sredinama ili obavljale različite dužnosti:

- prva grupa, iz jedinica (divizija i brigada) Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i partizanskih odreda;

- druga, takođe iz jedinica NOVJ, ali koja se nalazila u nekoliko vazduhoplovnih jedinica i institucija,

- treća, od jugoslovenskog osoblja koje se nalazilo u inostranstvu, u savezničkim vazduhoplovnim jedinicama i ustanovama, u Italiji i severnoj Africi,

- četvrta grupa, sastavljena od osoblja koje je dobrovoljno pristupilo Vazduhoplovstvu NOVJ, uglavnom iz redova srednjoškolske omladine i studenata tehnike;

- peta, koju su činili ratni zarobljenici - vazduhoplovci i koji su u Vazduhoplovstvo JA stupili neposredno po oslobađanju iz logora, odnosno po dolasku u zemlju;

- šesta, formirana mobilizacijom na oslobođenoj teritoriji i koja je obuhvatila određena godišta;

- sedma grupa, koju su činili kadrovi iz vazduhoplovne industrije, uglavnom avio-mehaničari i radnici, i

- osma grupa, formirana od osoblja koje je prešlo na stranu NOR-a vazduhoplovnog osoblja iz kvislinškog, uglavnom, ustaškog vazduhoplovstva.²⁸⁾

²⁸⁾ Pojedine grupacije vazduhoplovnog kadra se u daljem tekstu ne prikazuje navedenim redosledom, već hronološkim sledom okupljanja osoblja.

Prethodni razgovori o školovanju i osposobljavanju kadrova obavljani su između vrhovnog komandanta NOV i POJ i šefa Sovjetske vojne misije, koja se nalazila pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Pitanje ostalog vazduhoplovnog kadra aktuelizirano je u isto vreme, kako je istaknuto, posle postignutog sporazuma sa zapadnim saveznicima o školovanju i formiranju \. i 2. eskadrile NOVJ pri RAF-u. Isto tako, na oslobođenom delu teritorije Jugoslavije u jedinicama NOVJ počelo je prikupljanje ljudstva za školovanje u SSSR-u. Međutim, bilo je dosta teškoća oko prebacivanja u Sovjetski Savez.

Jedan od prvih izvora koji upućuje na potrebu školovanja vazduhoplovnog kadra i dobijanja vazduhoplovnog materijala od Sovjetskog Saveza datira sa početka juna 1944:

„Smatram da je nužno da i mi u najkraćem roku obrazujemo, formiramo jednu tenkovsku, jednu bombardersku i jednu lovačku diviziju. Za to postoje svi uslovi, samo nam trebaju ljudi iz zemlje, koji bi se specijalizovali kao posada ovih modernih borbenih sredstava. Ove divizije poslužile bi kao jezgro naših tenkovskih i vazdušnih snaga naše armije, kao i za izvršavanje naših operativnih zadataka!“²⁹⁾

Te ideje začete su, međutim, u prvim kontaktima vrhovnog komandanta NOV i POJ i šefa Sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu, ali do konkretne realizacije dolazi nekoliko meseci kasnije.

O dobijanju materijala od Crvene armije vrhovni komandant NOV i POJ obavestio je Vrhovni štab 29. septembra 1944:

„Dobili smo dve divizije avijacije, jedna šstormovika, a jedna lovaca. One stupaju odmah u dejstvo!“

Jedan dan posle ovog obaveštavanja vrhovni komandant je naredio da se u Krajevju, u kojoj se tada nalazio, uputi ljudstvo:

„Uputite ovamo sve raspoložive vazduhoplovce!“³¹⁾

Vrhovni komandant NOV i POJ je pri tome imao u vidu vazduhoplovce koji su se nalazili u inostranstvu, u RAF-u, a kojih je, prema izveštaju pukovnika Franca Pirea, vazduhoplovnog predsavnika Vrhovnog štaba NOV i POJ pri savezničkoj Vrhovnoj komandi na Mediteranu, bilo:

- ispisano iz RAF-a ukupno 89, odnosno 71 koji nisu bili upućeni na školovanje od strane RAF, kao i tri bombarderske ekipe, sastavljene od po šest pilota, šest izviđača i šest radio-telegrafista;

- tri oficira-navigatora, koji su bili u britanskoj transportnoj avijaciji;

- oko 1300 mehaničara i učenika koji su se nalazi na školovanju u Alžiru, i oko 300 omladinaca koji su, u to vreme, bili još bez specijalizacije.³²⁾ S obzirom da se određeni broj lica nalazio kod

²⁹⁾ Iz izveštaja šefa Vojne misije NOVJ u SSSR od 1. juna 1944. upućenog Vrhovnom komandantu NOV i POJ; Arhiv OS, k. 57, reg. br. 17/6.

!)" Depeša od 29. septembra 1944, AOS, k. 26, reg. br. 12-1/13.

£ Depeša od 30. septembra 1944, AOS, k. 15, reg. br. 24-1/1.

Odnosi se na ljudstvo koje je upućeno u SSSR i koje je, zajedno sa njim i drugim priključenim, iznosila ukupno 542. Većinu je, dakle, činila grupa prikupljena iz proleterskih jedinica, poznata pod imenom „Omladinski bataljon“.

saveznika, ili bio u 1. i 2. eskadrili NOVJ. ukupan broj njih koji su mogli biti upućeni u Krajevnu iznosio je 35 (18 lica namenjenih za tri bombarderske ekipe; tri oficira-navigatora; tri pilota koji su prethodno bili određeni za visoku pilotsku školu, kao i 11 vazduhoplovaca raznih specijalnosti koji su se nalazili na Visu, ili pri savezničkim komandama).

Prvu grupu vazduhoplovaca koja je stigla u Krajevnu, 14. oktobra 1944, predvodio je pukovnik Božo Lazarević, član Vojne misije NOVJ u Kairu. Ali, najbrojnija grupa Jugoslovena nalazila se u Mezon Blanšu, odnosno u savezničkoj pozadinskoj jedinici za održavanje (No. 144 Maintenance Unit) pod neposrednom komandom RAF Station Maison Blanche.

Zahtev da se jugoslovenski vazduhoplovci vrate u Jugoslaviju vrhovni komandant NOV i POJ je uputio Britanskoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOVJ 4. septembra 1944:

„Radi velike potrebe za mehaničarskim osobljem u zemlji za formiranje vazduhoplovnih radionica odmah posle oslobođenja celokupne jugoslovenske teritorije koje neposredno predstoji, molim da se 15. oktobra ove godine ispiše iz RAF-a celokupno osoblje svih činova jugoslovenskog kontigenta koje se sada nalazi u RAF-u na radu u 144. Maintenance Unit i Maison Blanche kod Alžira, i što pre uputi najkraćim putem u domovinu.

Brojno stanje ovog ljudstva iznosi sada oko 1650 ljudi!“³³¹

Saveznici, međutim, nisu hteli da se odazovu tom zahtevu, već su nameravali da vrate samo 1130 ljudi, sa još 94 Jugoslovena koji su bili u drugim jedinicama u BAF-u, te da ostatak od 426 zadrže radi popune 1. i 2. eskadrile.

Vrhovni komandant NOV i POJ će još tri puta intervenisati za tehničko osoblje koje se nalazilo u Africi - 11, 21. i 25. oktobra, kada je naredio Vojnoj misiji NOVJ kod saveznika:

„Mi stvaramo avionsku bazu u Vojvodini. Tamo se uglavnom nalazi i naša avijacija od dve divizije. Čim bude gotova, javiću da bi se mogli prebaciti i padobranci iz Gravine.“³⁴¹ Požurite kod saveznika da se oko 15.10.44. prebaci naše tehničko avijatičarsko osoblje iz Afrike u Italiju i dalje!“³⁵¹

„1500 naših mehaničara moraju doći u Bari iz Alžira. Preduzmite sve potrebno da ne bude zakašnjenja. Njihov povratak tražio sam prije mjesec dana od brit. misije!“³⁶¹

„Traži da se što prije prebaci tehničko osoblje vazduhoplovstva iz Afrike, jer je ono neophodno potrebno na aerodromima kod Beograda i u Vojvodini!“³⁷¹

³³⁾ Zbornik NOR, tom X, knj. 1, dok. 62.

³⁴⁾ Reč je o padobranskom bataljonu NOVJ, koji je u zemlju stigao 6. decembra 1944. i po naređenju Komande Vazduhoplovstva NOVJ upućen u Pančevo. Ovaj bataljon nije nijednom borbeno upotrebljavan.

Zbornik dokumenata NOR, tom II, knj. 14, dok. 198.

³⁶⁾ Depeša od 15. oktobra 1944; AOS, k. 15, reg. br. 43/1-1.

³⁷⁾ Depeša od 21. oktobra 1944; AOS, k. 25, reg. br. 13/2-13.

Tek 15. novembra 1944. iz Mezon Blanša i Bufarika u Jugoslaviju je krenulo 1050 osoblja pripadnika vazduhoplovnotehničke službe. Njima se pridružilo još 245 vazduhoplovaca iz Blide, tako da je ukupno otpuštenog ljudstva bilo 1295 ljudi, ne računajući i grupu rekonvalencenata Jugoslovena drugih struktura, koja im se pridružila tokom putovanja. Saveznici su, dakle, zadržali 355 naših stručnjaka.³⁸

Uporedo sa intervencijama kod saveznika, vrhovni komandant NOV i POJ je svim glavnim štabovima, takođe, naredio da iz svojih jedinica prikupljaju vazduhoplovce:

„Na teritoriji Glavnog štaba Srbije za sada ima oko 50 ljudi koji su ranije pripadali vazduhoplovstvu. U ovaj broj nisu uračunati oslobođeni severni krajevi Srbije. 50% od napred navedenog broja letači su, a ostalo je pomoćno osoblje. Brojno stanje vazduhoplovaca se svakog dana povećava“!³⁹

Glavni štab NOV i PO Srbije je u svojoj formaciji imao i Vazduhoplovno odeljenje, koje je brinulo o vazduhoplovnim kadrovima:

„Predlaže raspored vazduhoplovnog osoblja po svim granama vazduhoplovne službe, vodi evidenciju vazduhoplovnih kadrova po strukama, organizuje i rukovodi nastavom vazduhoplovnog osoblja“!⁴¹

Komanda vojne oblasti 13. korpusa NOVJ obavestila je Glavni štab NOV i PO Srbije o velikom odzivu omladinaca za Vazduhoplovstvo NOVJ:

„Prema naređenju tog Štaba upućeno je od novomobilisanog ljudstva⁴¹ 250 omladinaca za vazduhoplovstvo, koji su se dobrovoljno prijavili.

Međutim, svakodnevno se prijavljuju omladinci za vazduhoplovstvo, tako da se dosad javilo 600 omladinaca. Kako je vašim naređenjem ograničen broj omladinaca za vazduhoplovstvo, to molimo za objašnjene da li će se produžiti primanje omladinaca preko ograničenog broja.

Neophodno bi bilo da se svi prijavljeni omladinci pregledaju u vojnoj bolnici od strane specijalista, pa samo sposobne da se upućuju tom Štabu“!⁴²

U 1. armijskoj grupi NOVJ nalazio se takođe izvestan broj vazduhoplovaca, kojoj je vrhovni komandant NOV i POJ naredio da prikupi sve vazduhoplovno osoblje:

¹⁸⁾ U administraciji Mezon Blanša. neposredno pred polazak, bilo je upisano 1332 osobe, ali pošto je u 1. i 2. eskadrilu NOVJ upućeno 97 mehaničara, ostalo je 1235. U Mezon Blanšu je, međutim, bilo još 60 Jugoslovena, koji nisu bili u ovoj evidenciji. Od 355 zadržanih stručnjaka, u Zadar je stiglo, između 22. marta i 5. aprila 1945, oko 300 lica VTS. Svi su raspoređeni u Prvu pilotsku školu koja je formirana 14. marta 1945. na aerodrom Zemunik. Tu grupu saveznici su prvobitno hteli da zadrže za popunjavanje jednog grčkog i jednog južnoafričkog skvadrona RAF, a ne za 1. i 2. eskadrilu NOVJ.

³⁹⁾ Zbornik NOR, tom X, knj. 1, dok. 95. Ibid.

⁴¹⁾ Mobilizacija u Srbiji izvršena je na osnovu Direktive vrhovnog komandanta NOV i POJ o mobilizaciji, 2. septembra 1944.

⁴²⁾ Zbornik NOR, tom X, knj. 1, dok. 136.

„Hitno evakušite sve vazduhoplovno osoblje koje se nalazi kod vas. Javite o broju i stručnosti tog osoblja. Sa vašeg,⁴³ ili najbližeg aerodroma, to će osoblje biti prebačeno na našu vazduhoplovnu bazu“!⁴⁴

Postupajući po naređenju vrhovnog komandanta NOV i POJ Štab 1. armijske grupe je odgovorio:

„Naredili smo divizijama da nam pošalju sve vazduhoplovce i čim stignu izvijestićemo“!⁴⁵

Slična naređenja vrhovni komandant NOV i POJ je poslao i glavnim štabovima. Tako je Glavni štab NOV i PO Hrvatske izvestio da je prikupio određeni broj vazduhoplovaca iz jedinica pod njegovom operativnom komandom, ali ne zna kuda da ih pošalje, povodom čega je usledilo novo naređenje vrhovnog komandanta:

„Od V.Š., DDD.⁴⁶ Odmah pošaljite sve avijatičare u Belu Crkvu najbržim prevoznim sredstvom“!

Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ naređenje za slanje omladinaca u Vazduhoplovstvo NOVJ upućeno je 19. novembra 1944:

„1. Za obuku vazduhoplovaca u zemlji uputite odmah u Pančevo 100 omladinaca starih od 18 do 24 godine, zdravih, odanih, pismenih. Ukoliko bude više srednjoškolaca i radnika, utoliko bolje.

2. Ranije od vas traženi mladići predviđeni su za školovanje u Rusiji. Ovo traženje nezavisno je od toga. I spiskove dostavite odvojeno.

3. Takođe uputite u Pančevo što pre staro stručno vazduhoplovno osoblje“.⁴⁸

Ša teritorije Makedonije je takođe trebalo uputiti određeni broj za obuku u Vazduhoplovstvo NOVJ:

„Tri stotine omladinaca koje treba uputiti za avijaciju u Pančevo mogu biti mobilisani iz građanstva, vodeći računa o njihovoj pouzdanosti i privrženosti našoj borbi“!⁴⁹

Deo vazduhoplovnog kadra činili su i piloti i ostali specijalisti koji su se nalazili u našim vazduhoplovnim jedinicama. Tako je iz Eskadrile za vezu Vrhovnog štaba⁵⁰, koja je, 12. novembra sa viškog aerodroma preletela na zemunski 15. decembra 1944, izdvojena jedna grupa pilota i upućena u Trenažni centar za preobuku na jurišnim avionima 11-2.

Pripadnici 2. eskadrile 5. bosanskog korpusa NOVJ⁵¹ su prvobitno bili upućeni na Vis radi preobuke, ali im je tokom putovanja naređeno

⁴³ Odnosi se na letelište Divci, kraj Valjeva, koje je održavalo Ljudstvo 1. proleterskog korpusa. Letelište je imalo obeleženo i noćni start i na njega su preleteli Vrhovni štab i NKOJ 17. oktobra 1944.

⁴⁴ Depeša od 9. oktobra 1944; AOS, k. 372, reg. br. 3-35/2.

TM Depeša od 11. oktobra 1944; AOS, k. 28, reg. br. 2-1/2.

⁴⁶ Najhitnije.

Depeša od 22. oktobra 1944; AOS, k. 26, reg. br. 10-47/13.

^Z Depeša od 19. novembra 1944; AOS, k. 394, reg. br. 21-76/2.

⁴⁹ Depeša od 23. novembra 1944; AOS, k. 26, reg. br. 9-4/26.

Formirana 18. avgusta 1944. na viškom aerodromu; 2. marta 1945. Eskadrila za vezu Vrhovnog štaba ušla je u sastav Transportne grupe JA.

Prva eskadrila 5. korpusa rasformirana je krajem rata, a ljudstvo je ušlo u sastav Pilotske škole na aerodromu Zemunik.

da se upute za Zemun, u koji su stigli 17. decembra 1944. Piloti iz te grupe uvršćeni su u Trenažni centar za preobuku na lovačkim avionima „jak“, dok je osoblje vazduhoplovnotehničke službe odmah upućeno u pukove 42. vazduhoplovne divizije, na specijalističke mehaničarske i druge kurseve.

Oko tridesetak pilota i vazduhoplovnih specijalista, koji su predstavljali kompletno osoblje pilotske škole vazduhoplovstva NDH u Rajlovcu, takođe je pristupilo Vazduhoplovstvu NOVJ i došlo na zemunski aerodrom. Pored njih, i među ostalim osobljem koje se prikupljalo u Zemunu i bilo određeno za pukove 42. vazduhoplovne divizije, bio je izvestan broj bivših pilota kvislinškog vazduhoplovstva, koji su na stranu narodnooslobodilačkog rata prelazili tokom 1944, ali i 1945.

Posebno veliki broj omladinaca prijavio se za Vazduhoplovstvo NOVJ neposredno posle održavanja 1. kongresa USAOS. Tada se u Zemun, a kasnije u Belu Crkvu uputilo oko 75 omladinaca - delegata ovog kongresa.

Među vazduhoplovnim kadrom 42. divizije bio je i izvestan broj vazduhoplovaca - ratnih zarobljenika, koji su se u zemlju vratili posle oslobađanja iz logora. Dan po dolasku u zemlju, odnosno 23. marta 1945 - pošto su se prijavili za Vazduhoplovstvo JA - prebačeni su na somborski aerodrom i odmah uvršćeni u preobuku na avionima 11-2. Među tim vazduhoplovcima bilo je i pojedinaca koji su uspeli da se iz ratnih logora spasu bekstvom i da, posle mnogih muka, dođu u našu zemlju.

Dobrovoljno, ili putem mobilizacije u 42. vazduhoplovnu diviziju upućen je i izvestan broj predratnih avio-mehaničara i radnika vazduhoplovne industrije.